

Dorta, Josefa (ed.) (2007): *Temas de dialectología*. La Laguna – Tenerife: Instituto de Estudios Canarios.

Este libro, nacido tras a celebración das *I Jornadas Internacionales de Dialectología* promovidas polo Instituto de Estudios Canarios, recolle sete traballos relacionados con diferentes aspectos da dialectoloxía (con especial atención pola prosodia e fonética) mais un capítulo dedicado a presentar un proxecto de repertorio bibliográfico que, sen dúbida, tamén será de proveito para os dialectólogos, especialmente os que se dediquen ó dominio canario.

Como en tantos casos de obras semellantes, a maior chata do libro é tamén unha das maiores virtudes: o excesivo fragmentarismo do volume, con traballos pouco relacionados entre sí e moi diferentes, é o reflexo da vitalidade dos estudos dialectais. Lonxe da ancoraxe a labores e métodos da primeira metade do século pasado, que tantas veces se lle recrimina inxustamente, a dialectoloxía mostra a renovación metodolóxica (os traballos de Swiggers e Contini), a apertura cara a novos campos de investigación (os traballos de Martínez Celdrán e Dorta) e os distintos enfoques con que se poden estudar os datos dialectais (os traballos de García Mouton, orientado á etnografía e cultura popular, e de Romano, unha exhaustiva análise fonética fundamentada sobre máis de mil puntos de enquisa da rede do ALiR). Realízase tamén a descrición dun proxecto dialectolóxico en curso (González González) e a presentación dunha bibliografía informatizada de indubidable interese para os estudos dialectais (Corrales e Corbella). Por consideralos de maior interese para os investigadores galegos, centrareime nesta recensión nos primeiros catro capítulos do libro.

O primeiro traballo (pp. 11-42) vén da man do dialectólogo de Lovaina Pierre Swiggers e titúlase “Dialectología y tipología: apuntes metodológicos con referencia al campo de la dialectología galorrománica y de la dialectología flamenca”. Este capítulo divídese en dúas partes ben diferenciadas, amais dunha introdución, máis metodolóxica, que explora o encaixe da dialectoloxía dentro da Lingüística Xeral e sinala diferentes traballos xerais da nosa disciplina (evidentemente, faltan algunhas obras, pois non ten vocación de exhaustividade, senón que

quere referir uns poucos traballos de síntese e metodolóxicos de referencia). A primeira parte presenta unha tipoloxía dos traballos dialectolóxicos, aproximándose a diferentes cuestións. En primeiro lugar, fai un rápido repaso pola orientación da disciplina, desde Gilliéron ata a moderna dialectoloxía perceptual; é particularmente interesante o esforzo de clasificación da tipoloxía da cartografía, bebendo do seu mestre Goossens, inda que se bota en falta un maior aprofundamento e exemplificacións concretas dos modelos. Despois céntrase en catro tipos de aproximación do dialectólogo ós feitos estudados na tipoloxía lingüística: *tipoloxía estratal* (proponse unha estratificación histórica dos feitos nun continuo dialectal); *tipoloxía areal*, restrinxida hoxe en día sobre todo á análise de linguas en contacto no mesmo territorio (lonxe xa os tempos das famosas e polémicas normas areais); *tipoloxía distributiva*, que analiza o reparto territorial de fenómenos lingüísticos (sobre todo dentro dunha mesma filiación xenética, caso que Swiggers exemplifica co estudo da distribución dos sistemas de plural románicos, en *i/e* ou *s*); por último, *tipoloxía correlativa*, que explica feitos aparentemente moi diversos, pero que están conectados funcionalmente entre si (volve sinalar outro exemplo de Rohlf, esta vez o obxecto directo con preposición).

A segunda parte céntrase nun caso particular ben coñecido por Swiggers, a dialectoloxía belga. Sinalase que, á evidente diferenza de familia lingüística, hai que engadir unha diferenza de enfoque: a dialectoloxía valona adopta un orientamento diacrónico e etimolóxico, mentres que a flamenca entronca coa holandesa nunha maior preocupación teórica e de achegamento á sociolingüística. O traballo remata cunha descrición dun traballo de investigación en curso centrado nos contactos entre os dialectos valóns e flamencos.

O segundo traballo (pp. 43-79), “La motivation sémantique: un axe de recherche productif en dialectologie européenne”, é da autoría do filólogo de orixe sarda Michel Contini. Este interesantísimo estudo -moi recomendable e cargado de ideas para aplicar no campo galego- achégase ó rol da motivación no proceso de creación léxica. A presente liña de investigación, á que Contini dedica moitas achegas, especialmente no que respecta ós fonosimbolismos nos zoónimos, é unha boa mostra dunha banda da utilidade dos traballos dialectais para fornecer de datos os lingüistas e os antropólogos e doutra banda -e é un aspecto esencial, como sinalaba nas primeiras liñas desta recensión- dos novos horizontes e campos de traballo que teñen os estudos xeolingüísticos diante de si. Antes de comentar este capítulo, é importante pór de relevo unha característica pouco común: ademais dos datos románicos, ob-

tidos na maioría dos traballos do ALiR, traballa con exemplos de linguas non emparentadas, como o azteca, o bantú ou o dakota, que achegan información moi interesante sobre procedementos, moitos deles comúns ás linguas románicas.

Contini sinala tres categorías de motivación (sen excluír que, finalmente, as dúas primeiras categorías entrasen dentro da terceira): a onomatopeica, a fonosimbólica e a icónica (segundo a terminoloxía de Alinei). A motivación onomatopeica non ten problemas, a non ser a coñecida circunstancia da variabilidade interpretativa segundo a lingua (razón pola que o can español ouvea un *guau*, mentres que o italiano “fala” co *bau*). A motivación fonosimbólica é ben máis complexa, e polémica. Contini presenta moitísimos datos (sobre todo do dominio sardo) para diferentes tipos. Mostra evidente é o caso das designacións da bolboreta con elementos ligados á imaxe do movemento, por exemplo coa construción /lateral ou vibrante + vogal + oclusiva bilabial (p, b): *lip, lep...* ou o seu inverso /oclusiva bilabial + vogal + lateral/: *pil, pel, pal...* (cf. lituano *p'iepala*, dogón *pipilu*, azteca *papalot*, latín *PAPILIO*,...). Para aprofundar neste tema, ademais dos traballos citados na bibliografía do capítulo, é recomendable o traballo de Contini incluído en *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa?* (2005).

A terceira categoría, a motivación icónica, remítenos para un tema moi estudado nos últimos anos por Mario Alinei, bebendo tamén de traballos de Propp, incidindo tamén na necesidade de establecer unha estratigrafía de motivacións e de pór en relación a creación lexical cos trazos socioculturais dominantes en cada momento. O autor presenta numerosos exemplos, sobre todo de designacións de pequenos animais (denominacións totémicas como ‘vella’ ou nomes de parentela; denominacións asociadas a seres fantásticos, como ‘meiga’, ‘fada’; designacións máxico-relixiosas como a *paniquesa* de Aragón; designacións baseadas nas “novas” relixións monoteístas, como ‘Deus, Virxe’ e, por último, denominacións creadas sobre antropomorfismos laicos: ‘dama’, ‘príncipe’, etc.).

O terceiro traballo (pp. 81-93), redactado por Pilar García Mouton, analiza os procesos de mortalidade léxica en falas madrileñas do ámbito rural, con abundancia de exemplos. O cerne do capítulo dedícase ó estudo dos procesos de cambio léxico, para o que se apuntan cinco estratexias. En primeiro lugar, sinálase a incorporación de novas palabras, que substitúen as tradicionais, que son pouco prestixiadas en confronto coa lingua dos de fóra, da escola ou dos medios de comunicación e que axiña pasan a formar parte do acervo de coñecemento pasivo. Os procedementos de substitución son variados, desde a substitución

dunha palabra por outra (“asila” por “sobaco”) ata o uso de formas máis descritivas (deste modo, os “agüelos” son agora “pelos del cogote”); en non poucos casos, o informante deforma as novas palabras: “la amanti” (no canto de “la mantis”), por exemplo. Obviamente, os tabús gardan un papel importante, especialmente no campo da sexualidade, onde se tece unha rica rede de eufemismos ó respecto, extensivos tamén a novos costumes sociais e mentalidades (por exemplo, o uso de “yayo” na vez de “abuelo”). Por suposto, como se comenta en terceiro lugar, a desaparición dos obxectos da cultura popular implica a perda (ou esmorecemento, paso a dominio pasivo) do léxico asociado; é claro que, cando as cousas non desaparecen, senón que se transforman (moi evidente na designación da roupa de vestir), tamén o fai o léxico que as designa. Evidentemente, as mudanzas socioculturais teñen unha incidencia directa no léxico, como se pode observar no léxico asociado ó campo e, en xeral, á natureza: ó non depender do campo como fonte de ingresos nin estar en contacto tan directo co medio, pérdense moitos nomes concretos, redúcese a variedade de denominacións.

O cuarto traballo (95-121), da autoría de Manuel González, “El *Atlas lingüístico galego*, un hito en la historia de la dialectología gallega”, insírese dentro dun conxunto de varios estudos que presentan o ALGA desde diferentes puntos de vista, algúns deles escritos polo mesmo autor. É inevitable a colisión nalgúns aspectos con estes outros traballos, pero, polo xeral, o enfoque é complementario e non abundan as coincidencias. En concreto, deste estudo cabe sinalar o repaso por investigacións anteriores ó ALGA que contiñan informacións de carácter dialectal: Padre Sarmiento (1695-1772), Padre Sobreira (1746-1805), seguidores do método 'Wörter und Sachen' como Fritz Krüger ou Hans-Karl Schneider, Alonso Zamora Vicente (1916-2006), traballos promovidos por Constantino García, etc. O traballo sinala a insuficiencia da información dialectal sobre o galego ofrecida polo ALPI e comenta o nacemento do ALGA en relación con iniciativas do alcance do ALE ou do ALEP. Polo que respecta ó proceso de elaboración do *Atlas*, este traballo informa sobre o ámbito territorial, a elaboración das distintas versións do cuestionario e o seu dobre orientamento (aprofundar nas características propias do galego, pero tamén conectar este atlas con outros traballos máis xerais). Analízanse os criterios de configuración da rede de puntos, o adestramento dos enquisadores e a metodoloxía de enquisa. Dedicase atención tamén ó proceso de elaboración informática dos mapas e descríbese a base de datos que contén os materiais do ALGA. O traballo pecha cunha noticia a respecto do material xa publicado e unha valoración dos principais froitos que se tiraron do ALGA ata hoxe.

O quinto traballo (pp. 123-140), de Eugenio Martínez Celdrán, dedícase á prosodia dos dialectos cataláns, estudados segundo a metodoloxía do proxecto AMPER. A primeira epígrafe, introdutoria, está consagrada á división dialectal segundo o tratamento das vogais. O segundo capítulo, o central do traballo, estuda detalladamente, con numerosos gráficos, o patrón enunciativo de diferentes frases en cinco localidades. Analízase o patrón declarativo, o patrón interrogativo absoluto (sen *que*), e o patrón de interrogativas encabezadas por *que*. Este capítulo pecha cunha comparación entre os diferentes subdialectos analizados, que conclúe que é a modalidade das interrogativas absolutas encabezadas pola conxunción *que* a que permite en maior medida a distinción entre as dúas grandes zonas dialectais (oriental fronte a occidental) e de subdialectos dentro da mesma zona.

O sexto traballo (pp. 141-175), de Josefa Dorta, leva por título *La entonación canaria y su relación con las variedades caribeñas*. A autora sinala na introdución que as diferentes teorías sobre a relación entre o español de América e o español de Canarias centráronse, desde o punto de vista fónico, en fenómenos de tipo segmental como o seseo ou a aspiración do /s/, mentres que se ignora a entoación, un factor moi eficaz para determinar a orixe xeográfica dun interlocutor. Así, Dorta indica a complexidade que presentan estes estudos, fai un breve repaso por traballos anteriores e presenta diversos estudos, algúns deles da súa propia autoría e encadrados dentro do proxecto AMPER, que describe brevemente. O obxectivo que se persegue é comparar a entoación canaria con falas caribeñas do español de América, para o que se estudan diferentes frases, tanto declarativas coma enunciativas; como conclusións provisórias, sinálase que o castelán e outras variedades hispanoamericanas establecen a oposición “declarativa/interrogativa” sobre a base dunha configuración tonemática “descendente/ascendente”, mentres que o español de canarias e o caribeño constrúen esa mesma oposición baseándose nunha configuración “descendente/ascendente-descendente”.

O sétimo capítulo, redactado por Antonio Romano, estuda a distribución románica dos continuadores de PEDUCULUS (moito máis raramente, PEDICULUS), analizando os diferentes fenómenos fonéticos que se observan, especialmente o tratamento do grupo -CL-. Trátase dun traballo moi completo que combina enfoques da fonética acústica e articulatória (preséntanse tamén imaxes obtidas por resonancia magnética) e analiza tamén a distribución areal na Romanía.

O capítulo oitavo, da autoría de Cristóbal Corrales e Dolores Corbella, informa sobre o proxecto BILICan, *Bibliografía informatizada do español de Canarias*, incluído nunha compilación máis ampla de biblio-

grafía canaria; preséntanse os antecedentes, o modelo de ficha, os diferentes descritores, o ámbito e a tipoloxía de documentos indexados ata o de agora, ademais dunha breve descrición das perspectivas futuras.

En resumo, como anticipaba na introdución, trátase dun volume que contén perspectivas moi diversas de achegamento á dialectoloxía que demostran a vitalidade desta disciplina, non só nas súas reflexións teóricas, senón tamén na ligazón con outras ramas científicas como a etnografía, a semántica ou a fonética. Do mesmo modo, evidénciase a amplitude de temas dos que se ocupa a xeolingüística e, no que respecta a Galicia, mostra diferentes portas que sería interesante abrir para as nosas investigacións.

XOSÉ AFONSO ÁLVAREZ PÉREZ
Universidade de Santiago de Compostela